Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
Karşılaştırmalı Medeniyet ve Barış Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

ESKİÇAĞ FİLOLOJİSİ ÇALIŞMALARI: ANADOLU'NUN YAZILI MİRASI

Ankara
2025

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
Karşılaştırmalı Medeniyet ve Barış Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

ESKİÇAĞ FİLOLOJİSİ ÇALIŞMALARI:

Anadolu'nun Yazılı Mirası

Ankara 2025

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 929
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayın No: 308

Editörler:

Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK
Prof. Dr. Çağatay AŞKİT
Prof. Dr. Hakan EROL
Prof. Dr. Özlem SİR GAVAZ
Doç. Dr. Murat ÇAYIR
Doç. Dr. Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI
Doç. Dr. Gülgüney MASALCI ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZHAN
Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ÖZTÜRK
Arş. Gör. Nalan BURULDAĞ
Arş. Gör. Aslı Çiçek ÖZBEK BİLGİLİ

Yayına hazırlayanın notu:
Yazıların her tür sorumluluğu yazarlarına aittir.

E-ISBN: 978-605-136-957-0

Ankara Üniversitesi Basımevi
10. Yıl Yerleşkesi Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55

İÇİNDEKİLER

İrfan ALBAYRAK
Kültürel Mirasın Aktarımında Çivi Yazılı Belgelerin Rolü 1

Çağatay AŞKİT
Scribonius Largus'un Baş Ağrısına Yönelik Reçeteleri 11

Murat ÇAYIR
Kültepe 2001-2003 Arşivleri Hakkında Değerlendirmeler 29

Sevgül ÇİLİNGİR CESUR
Hitit Büyü Ritüellerinde Kâtiplerin Rolü ve Bazı Paleografik Gözlemler 35

Hakan EROL
Kültepe-Kaniš'te Asurlu İki Tüccar Aile: Karriya ve Amur-Aššur Arşivleri 63

Erman GÖREN
21. Yüzyılda Filolojik Çevirinin Geleceği Üzerine..... 79

Türkan Banu GÜLER
Papirüsten Taşa: Grek Büyü Papirüslerine Epigrafik Bir Örnek .. 103

Güngör KARAUĞUZ
I. ve II. Türk Tarih Kongreleri: Atatürk ve Hititoloji 115

Fatma KAYNAR BASTICI
Hitit Arşivlerinde Hurricenin Kullanımı ve Hurrice Üzerine Yeni Çalışmalar 129

Z. Nihan KIRÇIL
Hitit Ritüellerinde Arınma Mekânları ve Yıkanma Eyleminin İdeolojik Rolü..... 149

Sultan Deniz KÜÇÜKER
Demokratik Siyasi Kültürün Edebi İzdüşümü: Atina'da Cenaze Söylevi Geleneği **177**

Gülgüney MASALCI ŞAHİN
Çivi Yazılı Dillerde Dijital Dönüşüm ve Hititoloji **195**

Esma ÖZ KİRİŞ
Mezopotamya Ritüellerinde Ateş, Tütsü ve Meşale Üçlemesi: Kutsal Sembolizm ve İşlevleri **207**

Aslı Çiçek ÖZBEK BİLGİLİ
Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Kolonilerdeki Hukukî Kurumlar: *šalištum*, *hamištum*, *šedištum* ve *ešartum* Geçici Kurulları **229**

Burcu ÖZER- Meltem DOĞAN ALPARSLAN
Fermanlarin Dili: Eski Hitit Kralliği Döneminde Otorite ve Kraliyet Söylemi **243**

Elif Burcu ÖZKAN
Antik Roma Mutfağında Yunan ve Doğu Etkisi **259**

Tolga PELVANOĞLU
Hitit Devlet Teşkilatı'nda GAL KUŠ$_7$ /Arabalı Savaşçıların Başı Makamı **271**

Ayşe SAKARYA İRMAK
Ebla Tabletlerinin Muhtevası ve Kapsamı **291**

Mustafa Hamdi SAYAR
Anadolu'nun Eskiçağ Dönemi Alfabe Yazılarını Kullanan Yerel Dillerin İzlerinin Anadolu'da Akdeniz'in Alfabe Yazısı Kullanan Bölgelerüstü Dillerindeki İzleri **307**

Sezer SEÇER FİDAN
Hitit Ritüellerlerinde Su Kaynakları **321**

Özlem SİR GAVAZ
Hitit Tarihi Coğrafyasında Kentlerin Tespiti: Filoloji ve Topografya Temelli Yöntemsel Parametreler.....343

Hasan Ali ŞAHİN
Mö. II. Binde Kaniš ve Çevresinde Tanrı Pirwa Kültü.....365

Nurgül YILDIRIM
Genel Hatlarıyla Alalah Arşivi ve Doğu Akdeniz Coğrafyasının Aydınlatılmasındaki Önemi.....379

DEMOKRATİK SİYASİ KÜLTÜRÜN EDEBİ İZDÜŞÜMÜ: ATİNA'DA CENAZE SÖYLEVİ GELENEĞİ

Sultan Deniz KÜÇÜKER*

Özet

Farklı tarihi dönemlere ait kültürel tezahürler, ait oldukları toplumun sosyo-politik yaşamının izlerini taşırlar. Kültür varlığının bir parçası olarak edebi eserler de içinde geliştiği toplum tarafından şekillendirilirken uzun vadede toplumsal düşünceye yön verme ve bunu gelecek kuşaklara aktarmada önemli bir araç konumuna yükselirler. Bu bağlamda, Klasik Çağ'da yaşanan sosyo-politik dönüşümlerin Atina edebiyatındaki en belirgin yansıma alanı olarak cenaze söylevi (*epitaphios logos*) türünü öne çıkarmak mümkündür. Cenaze söylevleri, politik olarak aristokrasinin güç kaybettiği, aristokratik değerlerin toplamsal olana doğru genişletildiği ve demokrasinin kurumsallaşmaya başladığı tarihi dönemeçte, hem Arkaik edebiyatla tutarlı bir bağlantı göstermiş hem demokratik idealleri ifade etmeyi de başararak yeni toplumsal kimliği ifade etmede önemli bir rol üstlenmiştir. Klasik Çağ'da savaşta hayatını kaybeden askerlerin ardından düzenlenen toplu cenaze törenleri esnasında verilen bu söylevlerin öncelikli amacı, yurttaşların kriz olarak algıladıkları bir durumu politik olarak kontrol altına almak olarak görünür. Kamuoyunu rahatlatıp aynı zamanda dirayete güdülemenin de bir aracı olan bu söylevlerde kullanılan dilin de toplumsal düşünceye yön verme bakımından tarihe uzun erimli etkileri olmuştur. Öyle ki bu dil, ait olduğu dönemde geniş kitleleri etkileyip bir gelenek oluştururken, kendi çağını aşarak güncel siyaset bilimi çalışmaları içinde önemli bir yer edinen Perikles'in MÖ 431'deki ünlü konuşma metnini olgunlaştırmıştır. Bu çalışmada, cenaze söylevi geleneğine dair veriler incelenmektedir. İnceleme içinde, türe ilişkin mevcut metinlerde sürekli tekrar edilen temalar, yine bu temaların

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, sdkucuker@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9949-6805.
Bu makale, Türkiye'de Eskiçağ Filolojisi: Yazılı Belgeler Sempozyumu'nda sunulan metnin genişletilmiş halidir.

güncel politikalar güdümünde şekillenişi ve siyasal sistemle eşgüdümlü dönüşümü konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hitabet, Siyaset, Atina, Cenaze Söylevi, Perikles, Demosthenes.

THE REFLECTION OF DEMOCRATIC POLITICAL CULTURE IN LITERATURE: THE ATHENIAN FUNERAL ORATION TRADITION

Abstract

Cultural creations from different historical periods reflect the sociopolitical dynamics of the societies that produced them. As part of a society's cultural heritage, literary works are shaped by the context in which they emerge and, over time, become significant tools for shaping social thought and transmitting it to future generations. Thus, on the verge of a new political era, literature serves as both a reflection and a catalyst for transformation. Given this, the funeral oration genre stands out as one of the most notable literary representations of the sociopolitical transformations of Classical Athens. During a period when the aristocracy was losing political power, aristocratic values were being extended to the collective, and democracy was beginning to be institutionalized, the Funeral Orations maintained a consistent connection with Archaic literature while playing a significant role in articulating the emerging social identity and democratic ideals. These orations, which were delivered during annual public burial ceremonies that honored those who died in war during the Classical Age, seem to have been primarily intended to control a political situation perceived as a crisis by citizens. To reassure citizens and encourage prudent action, these speeches employed a language that left a lasting impact on social thought. Even while this language influenced many people in its day and established a tradition, i also produced the well-known speech text of Pericles in 431 BC, which outlived its time and gained importance in modern political theory. This paper examines the funeral oration tradition and analyzes the extant examples of the genre, focusing on the recurring themes within the texts, the policies that shaped them, and the ways they evolved alongside the political system.

Keywords: Oratory, Politics, Athens, Funeral Oration, Pericles, Demosthenes.

Giriş:

Kleisthenes'in MÖ 508/507 yıllarındaki siyasal düzenlemeleri, Atina'da politik katılımın tabanını genişletmiş ve bu yolla hem siyasal rekabeti hem de

kamusal tartışma kültürünü kurumsallaştırmıştır. Yeni kurulan *dēmos* temelli sistem, yurttaşların doğrudan karar alma süreçlerine katılmasını öngörmüş; böylece politik ikna ve kamusal söylev Atina yaşamının belirgin unsurları haline gelmiştir. Bu ortamda retorik, yalnızca bir siyasal araç değil, aynı zamanda hukuki, toplumsal ve edebi bir ifade biçimi olarak da gelişmiştir. Hatipler toplumsal ya da kişisel anlaşmazlıkları çözmek, politik zemindeki fikir ayrılıklarını birleştirmek ve yurttaşları herhangi bir politik eyleme ikna etmek amacıyla söz sanatlarını kullanmışlardır. MÖ 322 yılına dek Atina'da farklı türden konular üzerine pek çok söylev metni hazırlanmıştır.

Aristoteles *Rhetorika* adlı eserinde, üç ayrı söylev türü olduğunu konu etmiştir.[1] Bu üç türden ilki, siyasal amaçlı söylevlerdir (Yun. *genos symbouleutikon*). Dinleyicileri, meclis üyeleridir ve söylevin ilgisi, geleceğe dair bir eylemin yararlılığını öngörme üzerinedir. Teşvik edici ya da caydırıcı bir tondadır. Üç türden ikincisi, adli söylevlerdir (Yun. *genos dikanikon***)**. Geçmişteki bir eylemin haklılığını değerlendirme üzerine suçlama ya da savunma amacıyla hazırlanır ve dinleyicileri yargıçlardır. Sonuncu tür ise gösterişli/törensel söylevlerdir (Yun. *genos epideiktikon*).[2] Övgü ya da yergi amacıyla, genellikle kamusal bir törende icra edilmek üzere hazırlanmıştır ve dinleyicileri, halihazırda törene katılmış olan izleyici (*theōros*) gruptur.

Edebi bir gelenek olarak cenaze söylevi (*epitaphios logos*) [3] antik retoriğin epideiktik türü içinde yer almaktadır. Bu türdeki söylevler, savaşta yaşamını yitiren yurttaşların anısına düzenlenen kamusal cenaze törenlerinde halka açık biçimde okunmak üzere hazırlanmıştır. Thukydides'in *Tarih*'inde konu edilen, Perikles'in "Cenaze Söylevi" üzerinden çokça tanınan bu türe ait geleneğin ortaya çıkması, siyasal alandaki dönüşümün izlerini taşır. Öyle ki Kleisthenes reformları ile Attika merkez ve kırsalında bulunan yurttaşlar, on *phylē* sistemi içinde birbirine bağlanmış ve merkezi olarak denetlenebilir duruma gelmiştir. Yurttaş tabanını da genişleten bu süreç, hoplit ordusu üzerindeki kamu denetimini mümkün kılmış ve Klasik Çağ yazarları da bu

---

1 Arist. *Rh*. 1.3.1-4.

2 G*enos epideiktikon* (Lat. *genus demonstrativum*), epideiktik türe dair adlandırma, "göstermek, sergilemek" anlamına gelen *epideiknymi* (ἐπιδείκνυμι) fiili ile ilişkilendirilmektedir. Adlandırmaya ilişkin ayrıntı için bk. Pepe 2017, 21; Carey 2007, 237.

3 Cenaze söylevlerinin antik literatürde *epitaphios logos* (ἐπιτάφιος λόγος) olarak adlandırılması, konuşmanın yapıldığı yer ile ilişkilidir. Öyle ki *epitaphios* (ἐπιτάφιος) kelimesi doğrudan mezarın üzerine, yanı başına işaret etmektedir ve *logos* (λόγος) kelimesi de retorik bağlamda konuşma ya da söylev anlamına gelir. Nitekim söylevin verildiği yerin bizzat mezar alanı olduğu cenaze söylevleri içinde de konu edilmiştir. Örneğin bk. Hyp. 6.1 (ἐπὶ τῷδε τῷ τάφῳ); Lys. 2.1 (ἐπὶ τῷδε τῷ τάφῳ).

dönüşümün orduyu kuvvetlendirici etkilerine değinmişlerdir.[4] Arkaik Çağ'da, MÖ 6. yüzyılın önceki evrelerinde gerçekleşen savaşların ise Atina siyasi kurumları tarafından değil, aristokrat grupların liderleri tarafından başlatıldığı ve bu savaşların kamusal bir görevden çok soyluların prestij alanı olduğu konu edilmektedir.[5] Dolayısıyla savaşta ölen tüm askerlerin rütbe fark etmeksizin toplu olarak gömülmesi uygulaması da ordudaki yeni düzenlemelerle müzahir olarak açıklanır.

Kaynaklar, erken dönemlerde toplu cenaze törenlerinin savaş alanında ya da bu alanın hemen yakınlarında gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim Atina'nın MÖ 490'larda ele geçirdiği[6] Lemnos'ta bulunan ve bir isim listesi içeren yazıtın, adanın fethi sırasında yaşamını yitiren askerler için düzenlenen toplu cenaze törenine ait bir zayiat listesinin parçası olduğu düşünülmektedir.[7] Daha sonra Herodotos ve Pausanias da örneğin Plataia Savaşı'nda hayatını kaybeden Atinalıların savaş alanına gömüldüklerini konu etmişlerdir.[8] Atinalıların, savaşta hayatını kaybedenlerin mezarlarını kalıcı olarak Kerameikos'a[9] taşıması, burada bulunup toplu gömü kayıtlarına işaret eden epigrafik ve edebi kayıtlara dayalı olarak yaklaşık MÖ 460 yılları ile tarihlendirilmektedir.[10] Devletin organize ettiği toplu cenaze törenlerinin her yıl savaşta görev başında ölen askerler onuruna düzenlenip kurumsal bir kimliğe bürünmesi ise Pers Savaşları'ndan sonraki yıllara tarihlenir.[11]

Kerameikos'ta gerçekleşen kamusal toplu cenaze törenlerine dair süreçleri antik kayıtlar üzerinden takip etmek mümkündür. Aktarımlara göre; savaşta ölen tüm asker ve komutanların kalıntıları öncelikle Kleisthenes'in oluşturduğu 10 *phylē* düzenine göre 10 tabuta yerleştirilerek agorada üç gün boyunca sergilenmiş, yakınlarının sunularda bulunmalarına izin verilmiş, son gün tabutlar Kerameikos'a taşınmış ve gömü işlemi, burada kamuya ait mezar alanı (*dēmosion sēma*) içinde Atinalı yurttaşların, kadınların ve yabancıların

4 Hdt. 5.78; Isoc. 16.27; Pl. *Leg.* 694a-b.

5 Pritchard 2015, 143; Ayrıca bu savaşlarda hayatını kaybeden askerle ilgili olarak bk. Kucewicz 2021.

6 Hdt. 6.140.

7 IG XII Suppl. 337; Pritchard 2024, 18, dipnot 156; Kucewicz 2021, 123.

8 Hdt. 9.85; Paus. 9.2.5.

9 Atina agorasının yaklaşık 500 metre kuzeybatısında konumlanan ve adını içindeki çömlekçi atölyelerinden alan bu semt, kent surlarının iki ana kapısı Dipylon ve (Eleusis'e giden) Kutsal Kapı'nın hemen yöresi boyunca uzanır. Atina'nın en önemli ve en geniş mezar alanı da burada bulunmaktadır, bk. Camp 2001, 5.

10 Örneğin bk. Paus. 1.29.7, 14; IG I³ 1147; Pritchard 2024, 18, dipnot 154.

11 Herrman 2009, 14.

da bulunduğu tüm katılımcıların huzurunda gerçekleştirilmiştir.[12] Ayrıca savaşta hayatını kaybedenlerin adları mermer levhalar üzerine, bağlı bulundukları *phylē'*lere göre kayıtlara geçirilmiştir.[13]

Atina, savaşta yaşamını yitiren yurttaşları için düzenlenen toplu cenaze törenlerine zamanla başka kurumsal onurlandırma biçimleri de eklemiştir. Bunlardan ilki, konsey tarafından seçilen ve hazırlanması için yalnızca birkaç gün verilen önemli bir hatibin yaptığı mezar başı konuşmasıdır (*epitaphios logos*).[14] Bu konuşma, toplu cenaze töreninin sonunda gerçekleştirilmiştir. Savaşta ölenlerin ölümsüzlerle eş değer bir onur (*timē*) kazandıkları düşüncesi,[15] yılın ilerleyen dönemlerinde onların anısına düzenlenen cenaze oyunları (*epitaphios agōn*) biçiminde yeni bir ritüel alanı yaratmıştır.[16] Ayrıca devlet, bu yurttaşların ailelerine kalıcı destek sağlamıştır ve yetim kalan oğullar, ergenlik çağına geldiklerinde Büyük Dionysia şenlikleri sırasında düzenlenen törende bir hoplit zırhı ile onurlandırılmıştır.[17] Bu uygulama, hem yurttaşlık sürekliliğini hem de Atina demokrasisinin savaşta ölenlere karşı kolektif sorumluluğunu sembolize etmiştir.

Öyle görünüyor ki cenaze törenleri kapsamında düzenlenen oyunlarla birlikte *İlyada*'da Patroklos için düzenlenen[18] ya da Hesiodos'un konu ettiği[19] Khalkis kralı Amphidamas'ın ölümünün ardından düzenlenen cenaze oyunları toplumsal olana doğru genişletilmeye; ayrıca daha önce örneğin epik şiirde[20] ölen seçkin liderlere atfedilen değer ve övgüler, artık savaşta hayatını kaybeden tüm askerlerin onuruna verilen cenaze söylevleri içinde isimsiz kahramanlara atfedilmeye başlanmıştır. Öyle ki arkaik edebi kökleri dolayısıyla cenaze söylevi yeni de olsa tanıdık bir tür olarak belirmiş görünmektedir ve bu söylevler yoluyla demokratik *polis* uğruna hayatını kaybeden tüm askerlerin, önceki nesillerin aristokrat ölüleriyle aynı seviyeye yükseltildiği değerlendirilmektedir.[21] Cenaze söylevi hatipleri, askeri tarih anlatımlarında geçmişteki zaferleri de isimsiz kahramanlar olarak atalara,

[12] Thuc. 2.34.2-5; Pritchard 2024, 9-10; Herrman 2009, 14-15.
[13] Kamphorst 2014, 10.
[14] Thuc. 2.34.6; Pl. *Menex*. 235e. Ayrıca Demosthenes, bir söylevi içinde cenaze söylev türünü yalnızca Atinalılara özgü olarak tanımlamaktadır, bk. Dem. 20.141.
[15] Bu düşünce için bk. Lys. 2.80; Dem. 60.36; Isoc. 4.84.
[16] Lys. 2.80; Pl. *Menex*. 249b; Pritchard 2024, 13; Todd 2007, 273.
[17] Pl. *Menex*. 249a-c; Lys 2.75; Dem. 60.33; Thuc. 2.46.1.
[18] Hom. *Il.* 23; Willcock 1973, 1-11.
[19] Hes. *Op.* 654–657.
[20] *Ilyada*'da bir kahramanın savaşta ölmesi ona ölümsüz bir nam kazandırmıştır. Örneğin bk. Hom. *Il.* 7.89-91, 12.318-328, 22.71-73.
[21] Carey 2007, 241.

babalara atfetmişlerdir.[22] Dolayısıyla savaşta yaşamını yitiren askerler için ortak bir mezar alanı tahsis edilirken, söz konusu söylevler aracılığıyla hepsine eşit bir onur ve itibar da sağlanmıştır.

MÖ 5. yüzyılda ve özellikle 4. yüzyıl boyunca Atina, neredeyse kesintisiz bir savaş döngüsü içinde bulunduğundan, savaşlarda yaşamını yitiren yurttaşlar için hemen her yıl kamusal bir cenaze töreni düzenlendiği düşünülür. Öyle ki Thukydides ve Lysias, bu törenler için *patrios nomos* (atalardan kalma yasa/gelenek) nitelemesi yaparak bunun eski ve yerleşik bir gelenek olduğunu bir bakıma dile getirmişlerdir.[23] Bu uzun gelenek içinde *epitaphios logos* edebi bir tür olarak olgunlaşmış olsa da türe dair mevcut kaynaklar sınırlıdır. Günümüze ulaşan örneklerin ilki, Thukydides'in aktardığı MÖ 431 tarihli Perikles'in cenaze söylevidir.[24] Bunu, MÖ 420'lere tarihlenen Gorgias'a ait fragmanlar takip eder.[25] Türün önemli bir diğer örneği, Lysias'a ait cenaze söylevi metninin ise Korinthos Savaşı (MÖ 395-387) içindeki bir yılda hazırlandığı değerlendirilmektedir.[26]

Daha geç bir örnek ise MÖ 386 dolaylarında Platon'un *Meneksenos* diyaloğu içinde Sokrates tarafından dile getirilen cenaze söylevi metnidir.[27] Günümüze ulaşan son tarihi kayıtlar, MÖ 338 yılındaki Khaironeia Savaşı sonrasında verilen Demosthenes'in cenaze söylevi[28] ve nihayet MÖ 322 yılında Lamia Savaşı sonrasında verilen Hypereides'in cenaze söylevidir.[29] Atina'nın siyasal bağımsızlığını yitirdiği MÖ 322 yılından sonra *epitaphios logos* geleneğinin sona erdiği ve bu türe dair başka örneklerin bulunmadığı

[22] Örneğin bk. Lys. 2.3, 2.30, 2.69; Thuc. 2.36.2-4.

[23] Thuc. 2.34.1,7; Lys. 2.81. Cicero da bunun bir gelenek olarak Atina'da her yıl düzenlendiğini konu etmiştir, bk. Cic. *Orat*. 151.

[24] Thuc. 2.35-46.

[25] Gorg. Diels-Kranz 82B5-6. Mevcut *epitaphios logos* metinleri ile yapılan karşılaştırmalara dayanarak Gorgias'ın metninin en çok yüzde beş ya da onu kadar bir kısmının günümüze ulaşmış olduğu ileri sürülmektedir. Buna rağmen metnin, türün gelişimi içinde değerlendirildiği ve türe ait niteliklerin bu fragmanlarda görüldüğü belirtilmektedir. Ayrıntı için bk. Wienand 2024, 181-197. Cenaze söylevi Atina'ya özgü bir edebi tür olarak kabul edildiğinden, Gorgias'ın (MÖ 483–375) cenaze söylevi için burada yapılan tarihlendirme, sofistin Atina'ya geldiği ve buraya yerleştiği düşünülen döneme dayandırılmaktadır, bk. Pritchard 2024, 29-30.

[26] Lys. 2; Todd 2000, 25.

[27] Pl. *Menex.* 236d–249c.

[28] Dem. 60.

[29] Hyp. 6. Türe ilişkin olarak konu edilen bu metinler için bk. Derderian 2000, 162; Shear 2013, 511-512; Herrman 2009, 15, dipnot 82. Ayrıca türle ilişkilendirilen diğer metin parçaları için bk. Walters 1980, 19.

belirtilir.[30] Bu durum ise cenaze söylevlerinin Atina'nın demokratik siyasal kültürüyle ne kadar yakından bağlantılı olduğunu gösterir.

Konu edilen tüm bu *epitaphios logos* metinlerinin doğrudan bir cenaze töreni esnasında verilmek üzere hazırlandığı değerlendirilmez. Örneğin sofist Gorgias ve hatip Lysias, Atina yurttaşı olmadıklarından yasal olarak kamusal bir törende konuşma yetkileri yoktur.[31] Öte yandan Platon Atina'da aktif siyasetten daima uzaktır. Bu nedenle söz konusu metinler, yazarlarının mesleki yönelimleri çerçevesinde değerlendirilir. Zira hitabet, bir eğitim alanıdır ve örneğin Platon, Atina'da çalışan yabancı sofistlerin genellikle kendi cenaze söylevi metinlerine sahip olduklarını konu etmiştir.[32] Bir *logographos*[33] yani hitabet metni yazarı olarak Lysias'ın da mesleki nedenlerle, olasılıkla tanıtım metni olarak böyle bir söylev hazırladığı kanaati yaygındır. Zira oligarşi darbesi sonrası tüm mülkünü yitiren Lysias'ın özel dinleyicilere gösterişli konuşmalar yaptığını yine Platon konu etmiştir.[34]

Platon'un, Atina demokrasisine yönelik ısrarlı eleştirilerine rağmen demokrasi övgüsü etrafında şekillenen bir cenaze söylevini *Meneksenos* adlı diyaloğunda aktarmış olması da eğitim gayesi ile açıklanır. Bu metnin, Atina'da toplumsal ideolojinin etkisi altında olan başlangıç düzeydeki felsefe öğrencileri için bir öğretim aracı olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir ki araştırmacılar, diyalogların alt metinlerinde ya da türe özgü geleneksel temalara yapılan ince eklemelerde Platon'un demokrasi eleştirilerini sürdürdüğünü belirtirler.[35] Dahası Platon'un *Meneksenos* diyaloğu içinde aktarılan bu söylev, Thukydides'in aktardığı övgü dolu Atina demokrasisi tasvirine bir yanıt olarak dahi yorumlanmaktadır.[36] Dolayısıyla Gorgias ve Lysias'ın cenaze söylevleri ile Platon'un *Meneksenos* diyaloğu içinde aktardığı cenaze söylevi, güncel siyasi kaygılardan bağımsız, örnek niteliğinde hazırlanmış çalışma ya da deneme metinleri olarak değerlendirilir.

---

30 Loraux 1986, 4.

31 Pritchard 2024, 28; Derderian 2000, 163; Carey 2007, 242; Loraux 1986, 9. Ayrıca Lysias'ın Atina'daki yaşamı ve kamusal yaşam içindeki statüsü üzerine bk. Yalazı - Küçüker 2024, 241-244.

32 Pl. *Menex*. 235e-236bc.

33 Daha önce tarihçiler için kullanılan *logographos* teriminin, MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında özellikle mahkemelerde başkaları tarafından verilecek konuşmaları yazan kişiler için de kullanılmaya başlanması, mahkeme konuşmalarının daha önce tarihçilerin gerçekleştirdiği aktarım görevini üstlenmeleri olarak değerlendirilir, bk. Cebrian 2005, 8.

34 Pl. *Phdr*. 227c–228e.

35 Örneğin bk. Kahn 1963, 220-234; Balot 2024, 221-240; Pritchard 2024, 32.

36 Zelcer 2018, 29.

Perikles, Demosthenes ve Hypereides'e ait cenaze söylevi metinlerinin ise siyasi bir krizi yönetmek ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmek gayesiyle resmi olarak hazırlandığı ve halkın tüm kesimlerine açık olarak kamusal alanda (Kerameikos) okunduğu belirtilmektedir.[37] Bu üç söylev, Atina'nın karşı karşıya kaldığı belirli bir tarihsel kırılma anında ortaya çıkar: Perikles'in söylevi, Peloponnesos Savaşı'nın ilk yılında verilen kayıpların ardından, halkın moralini yüksek tutmak amacını taşır; Demosthenes'in söylevi, Khaironeia yenilgisinin ardından Atina'nın politik çöküşünü telafi etmeye çalışan ideolojik seferberlik metni izlenimini verir; Hypereides'in söylevi ise Makedonya Kralı II. Philippos'un ölümünden sonra Makedonya egemenliğine karşı son bir özgürlük çağrısı gibidir.

Türe ait örneklerin üretilmesindeki kaygılardan bağımsız olarak cenaze söylevlerinin hemen hemen hepsinde kullanılan bölümlemeler ve ortak temalar, bu metinleri belirli bir gelenek içine yerleştirmiştir.

Cenaze Söylevlerinin İçerikleri Üzerine

Cenaze söylevlerinin, belirli bir retorik düzen içinde kurgulandığı izlenmektedir. Bu düzen içinde konuşmalar bir önsöz (*prooimion*) ile başlamış, bunu uzun bir övgü (*epainos*) bölümü ile ölenlerin yakınlarına yönelik teselli sözleri (*paramythia*) izlemiş ve ardından sonsöz (*epilogos*) ile tamamlanmıştır.[38] Konuşmaların giriş bölümlerinde ölüleri yeterince övebilmenin imkansızlığına dair belirli ifadeler kullanılırken[39] aynı biçimde konuşmaların kapanış sözleri de genellikle kalıplaşmış ifadelerin tekrarı niteliğinde olmuş ve konuşmaların bu kısmında yas tutanlara artık hanelerine çekilmeleri, yaslarına orada devam etmeleri salık verilmiştir.[40] Övgü ve tesellilerin dile getirildiği bölümler, konuşmaların gövdesi niteliğindedir.

Övgü bölümü cenaze konuşmalarının en geniş alanını kaplamakla birlikte bu bölüm de belirgin temalarla şekillenmiştir. Cenaze söylevlerinin övgü içeren bölümlerinde en uzun işlenen temalar, atalara ait kahramanlık hikâyeleridir. Burada mitolojik kahramanlıklar ve tarihî savaşlar ardı ardına sıralanarak, savaşta yaşamını yitiren askerlerin atalarının yiğitlikleri yad edilmiştir. Mitolojik olaylar içinde özellikle Amazonların Atina'yı istilası ve sonrasında püskürtülmeleri, cenaze söylevlerinde sıkça ele alınan bir

37 Pritchard 2024, 28; Loraux 1986, 8-9.
38 Pozzi 1983, 223; Herrman 2009, 16; Shear 2013, 512.
39 Thuc. 2.35.1-2; Lys. 2.1-2; Pl. *Menex.* 236d-e; Dem. 60.1-2; Hyp. 6.1.
40 Thuc. 2.46.2; Dem. 60.37; Pl. *Menex*. 249c.

konudur.[41] Ayrıca söylevlerdeki diğer mitolojik[42] olaylar aracılığıyla Atinalıların, tüm Hellenler adına tehlikeleri göze alan, zayıfları koruyan ve her zaman adalet için savaşan tek halk olduğu düşüncesi vurgulanmıştır.[43]

Söylevler içinde tarihi olayların ele alınmaya başlandığı noktada, günümüze ulaşan örneklerin neredeyse tamamında Pers Savaşları'na atıfta bulunulduğu görülmektedir.[44] Özellikle MÖ 490 Maraton Muharebesi cenaze söylevleri içinde en sık tekrarlanan konulardan biri olarak adeta efsanevi bir değere yükseltilmiş[45] ve savaşta Plataia'dan gelen destek kuvvetleri tamamen görmezden gelinerek Darius'un Maraton'daki işgalini Atina'nın tek başına püskürttüğü işlenmiştir.[46] Kazanılan savaşlarda gösterilen cesaret örnekleri, kolektif övünç vesilesine dönüştürülmüş ve bu savaşlar sırasında hayatını kaybeden askerler de bireysel kimliklerinden soyutlanıp devletin bir parçası olarak değer bulmuştur.[47]

Cenaze söylevlerinde geçmiş zaferlerin vurgusu öylesine baskındır ki henüz toprağa verilen askerlerin hayatlarını kaybettiği savaş bile çoğu zaman arka planda kalmıştır. Örnek metinlerde çokça kullanılan *autokhthōn* doğum miti[48] yani Atinalıların bizzat Attika toprağından doğdukları inancı, yeni gömülen askerlerin de anonim biçimde atalarıyla ve devletle özdeşleşmesini sağlamış; böylece onlar da tüm geçmiş başarıların ortak paydaşı konumuna

---

41 Lys. 2.4-6; Pl. *Menex*. 239b; Dem. 60.8. Loraux'nun belirlemesine göre burada Amazonlarla barbar sayılan Persler arasında kurulan analoji özellikle dikkat çekicidir, bk. Loraux 1986, 67, 120; Pritchard 2024, 5. Ayrıca Amazonların Atina'yı istilasına ilişkin diğer kaynaklar için bk. Demir 2025, 247-265.

42 Örneğin Poseidon'un oğlu, Trakya kralı Eumolpos'un Hellas'a doğru saldırılarını Atinalıların durdurması üzerine bk. Pl. *Menex*. 239b; Dem. 60.8. Atinalıların Argosluların haklarını gözetmeleri üzerine bk. Lys. 2.7-10, Pl. *Menex*. 239b; Dem. 60.8. Başka hiç kimse kucak açmazken Herakles'in oğullarına Atinalıların yardımı için bk. Lys. 2.11-16, Pl. *Menex*. 239b; Dem. 60.8.

43 Carey 2007, 243; Thomas 1989, 211; Pritchard 1996, 146.

44 Pl. *Menex*. 239d-241c, 245a; Lysias 2. 20-47; Dem. 60.10; Hyp. 6. 37. Ne var ki her konuşma verildiği döneminin etkisiyle şekillendiğinden ayrıntılarda farklılıklar da mevcuttur. Örneğin Atina'da MÖ 403 yılında gerçekleşmiş olan iç savaşı sadece Lysias (2.61–65) ve Platon (*Menex*. 244a) konu etmiştir, bk. Carey 2007, 243.

45 Thomas 1989, 221; Kamphorst 2014, 11.

46 Lys. 2.20; Dem. 60.10-11; Pl. *Menex.* 240c. Atinalılar ile Plataialılar arasında yaklaşık MÖ 519 yılına tarihlendirilen ittifak için bk. Thuc. 3.68.5; Wijk 2017, 1. Ayrıca Herodotos da Plataialıların Maraton'da Atinalılarla birlikte savaştığını konu etmiştir, bk. Hdt. 6.108; Walters 1981, 206.

47 Loraux - Pritchard 2018, 84.

48 Atinalıların *autokhthōn* kökenleri ile ilgili olarak bk. Küçüker 2019, 1045-1046. Cenaze söylevleri içinde bu mitin kullanımlarına ilişkin olarak bk. Thuc. 2.36.1-2; Lys. 2.17,43; Pl. *Menex.* 237b-c; Dem. 60.4; Hyp. 6.7.

yükseltilmiştir. Öyle ki bu askerler, yenilgiyle sonuçlanan bir savaşta ölmüş olsalar bile konuşma metninde onların cesaret ve erdemleri öne çıkarılmış[49] ve böylece mağlubiyet dahi söylem düzeyinde bir zafere dönüştürülmüştür.[50] Dolayısıyla cenaze söylevleri içinde geçmiş başarıları hatırlatma kadar olumsuz anıları hafıza dışına itme ve daima ölmüşlerin anısına olumlu bir alan açma gayesi kendini göstermektedir. Bu açıdan cenaze söylevlerinin, sürekli yineleyerek hatırlattıkları ve dışlayarak unutturdukları ile toplumsal hafızanın belirlenmesinde ideolojik bir rol üstlendikleri değerlendirilir.[51]

Cenaze söylevlerinde sıkça kullanılan *autokhthonia* vurgusu, diğer övünç meselelerinin de merkezinde görünmektedir. Örneğin söylevler içinde tüm diğer Hellen devleti halkları göçmen kökenleri dolayısıyla yabancı sayılırken kendi topraklarından doğan tek Hellenler olarak sadece Atinalılar Hellas'ın meşru yurttaşı olmanın övüncünü yaşarlar.[52] Buna karşın diğer Hellen toplumlarının adeta ötekileştirildikleri görünür ki Platon'un *Meneksenos* diyaloğunda bu konu açıkça dile getirilmiştir. Platon'un bu eserinde aktarılan cenaze söylevi içinde Atinalılar dışındaki halklar doğasından barbar ama ismen Hellen olarak nitelenmişlerdir.[53]

Autokhthonia vurgusuyla temellendirilen üstünlük algısı, Atina'nın demokratik siyasal düzenine yönelik övgülerle de pekiştirilmiştir.[54] Atinalıların *autokhthōn* kökeni, yurttaşlar arasında efendi ya da köle olma ayrımını ortadan kaldırmış; böylece yalnızca ortak bir kimlik ve birlik

[49] Örneğin bk. Dem. 60.18-24; Lys. 2.67-70; Shear 2013, 522.

[50] Hiç değilse de yenilginin suçu tanrılara ya da kötü talihe yüklenmiştir, bk. Dem. 60.21-22; Lys. 2.58; Pl. *Menex*. 243a.

[51] Shear 2013, 522; Thomas 1989, 213. Atina'da sahnelenen oyunlar, konsey konuşmaları ya da mahkeme söylevleri de Atina'nın çeşitlilik ve çatışmalardan uzak, idealize edilmiş bir imajını sunma eğiliminde olsalar dahi cenaze söylevi türü, bir bütün olarak bu amaca hizmet eden tek edebi tür olarak kabul edilmektedir, bk. Pritchard 1996, 138; Loraux 1986, 145. Giorgia Proietti *"Beyond the 'Invention of Athens': The 5th century Athenian 'Tatenkatalog' as example of 'Intentional History'"* adlı makalesinde, Hans-Joachim Gehrke'nin "intentional history" (niyetli tarih) kavramını kullanarak, Klasik Atina'da tarih anlatısının kimlik inşası için nasıl bilinçli biçimde oluşturulduğunu inceler. Proietti, özellikle "Tatenkatalog" (kahramanlık eylemleri listesi) üzerinden Atinalıların kendi geçmişlerini kahramanlık ve kolektif başarı hikâyeleriyle anlatma biçimlerini ele alır. Bu tür anlatıların, Atina'nın politik ve kültürel kimliğini meşrulaştırmak ve güçlendirmek için kurgulandığını savunur. Kısacası makale, cenaze söylevleri içindeki kahramanlık eylemlerini de ele alarak bu edebi geleneğin kolektif bellek ve ideolojik inşa sürecinin aktif bir aracı olduğunu gösterir. Proietti'nin konu edilen makalesi bağlamında değinilen Gehrke'nin "intentional history" (niyetli tarih) kavramı için bk. Gehrke 2010, 15-35; Yalazı 2019, 5.

[52] Lys. 2.17-18; Pl. *Menex*. 237b-c; Dem. 60.4-5.

[53] Pl. *Menex*. 245d3: φύσει μὲν βάρβαροι ὄντες, νόμῳ δὲ Ἕλληνες.

[54] Thuc. 2.37; Lys. 2.18-19; Pl. *Menex*. 238b-e; Dem. 60.26-27.

duygusu yaratmakla kalmamış, aynı zamanda devletin siyasal bütünlüğünü sağlayan ideolojik bir temel oluşturmuştur. Bu bağlamda, yurttaşların doğasında (*physis*) bulunduğu varsayılan üstün nitelikler çoğu zaman bu siyasal düzenin bir sonucu olarak açıklanmıştır.[55] Nitekim Perikles'in söylevinde açıkça ifade edildiği üzere, insanı biçimlendiren temel unsur *politeia*'dır; siyasal düzen bireyleri eğitir, onların karakterini iyi ya da kötü yönde şekillendirir. Perikles metninin yanında diğer cenaze söylevlerinin alt metinleri de bu düşünceyi desteklemektedir.[56] Dolayısıyla Atina siyasal düzeninin ve yaşam biçiminin yüceltilmesi, aslında demokratik sistemin insan doğasını yetkinleştirici bir güç olarak sunulmasına hizmet eder. Bu bağlamda da devlete ve yurttaşlara yöneltilen her türlü övgü, özünde demokrasinin insanı biçimlendiren ahlaki ve siyasal kudretinin övülmesine dönüşür.

Demokrasi içinde özgür bireyler olarak yetiştiklerinden Atinalıların hem kendi özgürlükleri hem de tüm Hellenlerin özgürlüğü adına daima haklı savaşlar yürüttükleri vurgulanır.[57] Böylece Atina'nın dış politikaları da aynı ideolojik çerçeveye yerleştirilir. Özellikle Perslere karşı tüm Hellenler adına risk alarak savaşmaları,[58] Atinalıların, ortak özgürlüğün (*koinē eleutheria*) ve adaletin savunucusu yani kurtarıcı bir güç olarak yüceltilmesine hizmet eder.[59] Ne var ki Atina'nın müttefiklerine uyguladığı baskıcı tutum ve emperyal hırsları, söylev metinlerinde neredeyse tamamen görmezden gelinir. Özellikle Thukydides'in eserinde müttefikler için kullanılan ve otonom statüye karşıt olarak bağımlılığı ifade eden *hypekoos* sıfatı,[60] cenaze söylev metni içerisinde hiç kullanılmamıştır. Dolayısıyla Perikles'in cenaze konuşması metni, terminolojik olarak da olumsuz algıdan arındırılmış bir görüntü verir.

Cenaze söylevleri içinde sıralanan bunca övgünün ilk hedefi ise törende hazır bulunan yurttaşlardır.[61] Nitekim bu türdeki söylevlerin görünürdeki amacı savaşta hayatını kaybedenleri övmek olsa da aslında övgünün merkezinde demokratik devletin kendisi ve ona mensubiyetin yüceliği duygusunu dinleyiciye geçirmek vardır.[62] Thukydides'in aktardığı metinde

[55] Lys. 2.20; Pl. *Menex*. 239a.
[56] Pl. *Menex*. 238c; Dem. 60.3, 27; Hyp. 6.8.
[57] Pl. *Menex*. 239a.
[58] Lys. 2.20, 26, 33; Dem. 60. 10; Hyp. 6.5.
[59] Atinalılara dair bu yöndeki değinmeler için bk. Lys. 2.17, 33, 41, 47, 55-56, 68; Pl. *Menex*. 242a–b, 243a; Dem. 60.11; Hyp. 6.5, 10, 16, 19, 37.
[60] Thukydides'in Atina müttefiklerine ilişkin bu tanımlaması için bk. Thuc. 7.57.3.
[61] Pritchard 2024, 4; Carey 2007, 243.
[62] Cenaze söylevlerinde aktarılan duyguların, dinleyiciler üzerinde nasıl büyüleyici bir etki bıraktığını Platon konu etmiştir, bk. Pl. *Menex*. 234c-235b. Platon'un burada kullandığı

Perikles, insanların, başkalarının övgüsüne ancak kendilerini de övgünün paydaşı hissettikleri sürece dayanabildiklerini belirtir.[63] Bu durumda cenaze törenini dinleyen Atinalılar da *autokhthōn* kökenleri sayesinde, anlatılan kahramanlıkların doğal mirasçıları ve ortak övünç kaynağının paydaşları hâline gelirler. Paylaşılan bu övünç, politik ve kültürel kimliği harekete geçirerek yurttaşları siyasal eyleme yönlendirir. Nitekim söylevlerde bu övünç duygusu aktarıldıktan sonra, konuşmalar hayatta kalanları da ölenlerle aynı cesaret ve erdemi göstermeye çağırır.[64]

Ardından söylev metinleri, ölmüş askerlerin yaslı yakınlarını teselli etmeye girişir.[65] Bu teselli bölümlerinde destanların esini söylevlere yansır ve savaşlarda ölenlerin kazandıkları ebedi nam vurgulanır.[66] Devletin yetim kalmış çocukların bakımını üstlenecek olması, teselli bölümlerinde önemle vurgulanır[67] ki bu aşamada kullanılan ifadelere yansıyan, hayatta kalan yetimlere eğitim verme vaadi, *polis*'te yaşamın yeniden başladığının işareti olarak değerlendirilmiştir.[68] Yas tutanların teselli edildiği konuşmaların sonu yine oldukça gelenekseldir ve artık görevler yerine getirildiğine göre herkese evlerine dağılmaları salık verilir.[69] Söylev metni boyunca aktarılan duyguya ikna olan ruhlar sakinlemiş, kayıplarına rağmen teselli bulmuş, devletiyle övünmüş ve isyan etmektense devam etmeye yüreklenmiştir. Cenaze töreni tamamlanmış ve bu duyguları yüklenen yurttaşlar yavaş yavaş evlerine dağılmıştır.

Cenaze söylevlerinin genel içeriği böyle şekillense de söylevlerin hazırlandığı dönem politikaları nedeniyle detaylarda farklılıkların da bulunduğunu söylemek mümkündür. Detaylardaki farklar, acil bir siyasi krizin yönetilmesi amacıyla hazırlanan konuşmalarda belirginleşmektedir. Örneğin Perikles'in cenaze söylevinde, önceki kuşakların mitolojik kahramanlık anlatıları ile geçmiş zaferlerin destansı tasvirleri bilinçli biçimde

özellikle bazı ifadeler, cenaze söylevlerinde kullanılan etkileyici dil aracılığıyla dinleyicide yaratılan hislerin ve oluşan gerçek dışı algıların, dolaylı biçimde eleştirildiğini göstermektedir.

63 Thuc. 2.35.2. Aristoteles de övgünün paylaşılması duygusunun dinleyiciye geçirilmesinin gerekliliğini konu etmiştir, bk. Arist. *Rh.* 3.14.11.

64 Thuc. 2.41.5, 2.43; Pl. *Menex*. 246d-247c.

65 Thuc. 2.44; Lys. 2.71-76; Pl. *Menex*. 247c-248d; Dem. 60.32-37; Hyp. 6.41-43.

66 Carey 2007, 244.

67 Thuc. 2.44-45; Pl. *Menex*. 247-249b; Lys. 2.70-81; Hyp. 6.27-33, 41-43; Dem. 60.32-37.

68 Derderian 2000, 181.

69 Thuc. 2.46; Pl. *Menex*. 249c; Dem. 60.37.

kullanılmamış; böylece tüm övgü, özgürlük ve başarının kaynağı olarak konumlandırılan Atina'nın siyasal düzenine, demokrasiye yöneltilmiştir.[70]

Konuşmanın özellikle bu içeriğe yoğunlaşmasının arka planında Atina'nın içinde bulunduğu siyasi krizi doğru biçimde yönetme kaygısı vardır. Perikles, Sparta'nın beklenen işgali karşısında tüm bölge halkını Attika kırsalından çekilmeye ve surların içinde kalmaya ikna etmiştir.[71] Ancak tüm kırsalın harap edildiğini gören Atinalılar Perikles'e öfkelenirler ve işgalcilere karşı saldırıya geçmek için içeride şiddetli sesler yükselmeye başlar.[72] Ne var ki Spartalıların koalisyon ordusu çok büyüktür. Perikles, halk içinde yükselen öfkeyi olabildiğince dikkatle yönetmeli ve onları surlar içinde kalmaya ikna etmelidir. Bu koşullar altında yapmış olduğu bir konuşmada, Atina tarihindeki önemli savaşların ve başarıların hatırlatılması, halkın savaşma isteğini güdüleyeceğinden bundan kaçınmış ve konuşmasının ilgisi, Atina üstünlüğünün ve özgürlüğünün kaynağı olarak görülen siyasal düzenin, demokrasinin övgüsüne odaklanmıştır. Peloponnesos Savaşı'nın ilk yılı sonunda yaşamını yitirmiş olan bu adamlar da Atina'nın özgürlüğü ve onlara bunu sağlayan demokrasi uğruna canlarını feda etmişlerdir. Dolayısıyla Atina'nın savaşı, kendini ve değerlerini, özgürlüğü ve eşitliği koruma hakkı üzerine kurulu olduğundan meşru bir eylem olarak gösterilmektedir.

Demosthenes de MÖ 338'deki Khaironeia yenilgisi sonrası tıpkı Perikles gibi kriz durumunda halkın duygularını dizginlemek amacıyla yaptığı konuşmasında kimi farklılıklar ortaya koyar. Atinalılar, dış politikada on yıllardır devam eden bağımsızlıklarını kaybedince felaketten en çok sorumlu tuttukları siyasilere saldırdılar ve Demosthenes'in kendisi de hedefteki siyasiler arasındadır.[73] Ne var ki Demosthenes, alınan yenilgiye rağmen geçmiş başarıları atlamaz, bunları kısa da olsa konu eder.[74] Çünkü yenilgiyi de bir bakıma galibiyete dahil eder, zira savaşırken ölen askerler, görev başında öldüklerinden yenilmiş sayılmazlar.[75] Hepsi bağımsızlık ideali ile cesurca çarpışarak aslında geçmiş savaşlardaki ideali takip etmişlerdir. Demosthenes böylelikle savaşın sorumluluğunu siyasilerden alıp geleneğe atfeder ve yine bu ölmüşlerin cesaretinin, Philippos'u Attika'yı işgal etmekten

[70] Thuc. 2.36.4; Carey 2007, 245; Pritchard 1996, 149. Türün diğer örneklerinin aksine Perikles'in tarihsel zaferlere yer vermemesinin, söylevin düşünsel açıdan zenginleşmesine ve daha genel bir karakter kazanmasına imkân verdiği düşünülür, bk. Açık 2004, 53.
[71] Thuc. 2.13-14.
[72] Thuc. 2.21.
[73] Pritchard 2024, 24.
[74] Dem. 60.8-12.
[75] Dem. 60.19.

alıkoyduğunu ekler.[76] Dolayısıyla hali hazırda yaşanmış olan tarihi yenilgiye büyük bir değer atfedilmiş olur ve bu algı diğer kuşaklara aktarılır.

Devamında Demosthenes, türün mevcut diğer örneklerinde rastlanmayan biçimde hayatını kaybedenlerin bağlı oldukları on *phylē*'nin her birinin adını taşıyan yarı tanrılardan nasıl ilham aldıklarını anlatır.[77] Örneğin Erekhtheus'un soyundan gelen *phylē*'ye mensup olanlara, Erekhtheus'un vatanın kurtuluşu için kızını nasıl feda ettiği hatırlatılır.[78] Böylelikle halka daha kişisel bir düzeyde hitap ederek, her yurttaşın dikkatini hatibin kendi *phylē*'si hakkında hangi hikâyeyi anlatacağına çeker. Anlatılan mitoslar, atalarının Atina'yı kurtaran cesaret örnekleriyle ilgilidir ve bu örneklerle savaşın sorumluluğu tekrar siyasilerden alıp geleneğe atfedilmiştir.

Makedonya egemenliğine karşı direnen Demosthenes ile aynı politik çizgide yer alan Hypereides, cenaze söylevini Demosthenes'in konuşmasından on altı yıl sonra hazırlamıştır. MÖ 338'de Khaironeia yenilgisinin ardından Atina, Lykurgos Dönemi'nde (MÖ 338–324) bir toparlanma sürecine girmiş; MÖ 322'deki Lamia Savaşı sırasında ise sarsılmakta olan Makedonya hâkimiyetine açıkça meydan okuma fırsatını yakalamıştır. Savaşın ilk safhalarında elde edilen zaferlerin ardından Hypereides, cenaze konuşmasını yapmakla görevlendirilmiştir.[79]

Hypereides'in bu söylevi, Atina'da yeniden filizlenen umut atmosferini yansıtır. Konuşmada türün geleneksel unsurları kısaca anlatılsa da esas vurgu güncel olaylar ve yakın dönemdeki savaşlar üzerindedir.[80] Hypereides, kazanılan başarıların büyük kısmını Leosthenes'in önderliğine atfeder; onun komutasındaki askerlerin gösterdiği yiğitliği, atalarının kahramanlıklarından daha üstün bir düzeyde değerlendirir.[81] Bu bağlamda, Troya Savaşı'nda tüm halkların birleşerek yalnızca bir kenti ele geçirebildiğini hatırlatır; oysa Leosthenes, tüm Atinalıların birliğiyle hareket ederek Avrupa ve Asya'yı egemenliği altına almış bir gücü yenilgiye uğratmıştır.[82] Hypereides'in söylevi, tek bir kahramanı merkeze alarak yakın zamandaki askerî mücadelelerin ayrıntılı bir anlatımını sunan tek cenaze söylevi olarak öne çıkar ve bu yönüyle, türün yerleşik geleneklerinden belirgin bir sapma sergiler.

[76] Dem. 60.20.
[77] Dem. 60.27-31.
[78] Dem. 60.27.
[79] Habicht 1997, 36-39; Herrman 2009, 12-14.
[80] Hyp. 6.4-6; Thomas 1989, 210.
[81] Hyp. 6.10-15, 19, 23, 35-40.
[82] Hyp. 6.35-36.

[83] Dolayısıyla siyasal kriz koşullarında hazırlanan bu söylevler, cenaze söylevi geleneğinin retorik çerçevesini korumakla birlikte her hatibin, içinde bulunduğu siyasal bağlama göre özgün söylemler geliştirdiğini göstermektedir.

Sonuç

Öyle görünüyor ki toplum nezdinde herhangi bir konuda rıza yaratmanın tek aracının söz (*logos*) olduğu dönemde, cenaze söylevleri savaşların ardından kamuoyunu denetim altında tutmanın etkili bir aracı olarak işlev görmüştür. Söylevler aracılığıyla dinleyicilere aktarılan övünç duygusuna ikna olan yurttaşlar, yaşadığı kayıplara teselli bularak sakinlemiş ve isyan etmek yerine dayanışmayı sürdürmeye yüreklendirilmiştir. Ölüm ise söylevler içinde bireysel bir trajedi olarak değil, devlet için seçilmiş bir eylem olarak sunulmuş ve böylece savaşta ölmekle pekişen bir yurttaş kimliği ortaya konmuştur.

Söylevlerin verildiği çağda halk üzerinde yarattığı duygusal etkinin ne denli büyüleyici olduğunu Platon, zımni bir sistem eleştirisi ile dile getirmektedir. Buna göre, yüz yılı çokça aşkın bir süre devam cenaze söylevi geleneği aracılığıyla topluma, uğruna bedel ödemeye değer bir kültürün varlığı ve bu kimliğin üstünlüğü algısı yerleştirilmiş olmalıdır. Bu bağlamda cenaze söylevlerinin, uzun erimli tarih algısı üzerindeki şekillendirici etkileri de araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Özellikle 1980'lerde Loraux'nun, Klasik Atina'daki cenaze söylevlerine ilk kez bütüncül ve kesintisiz bir inceleme getirerek külliyatın okunmasına yeni bir perspektif kazandırmasının ardından bu metinler, Gehrke'nin objektif tarih anlayışına bir eleştiri olarak ortaya sürdüğü "intentional history" (niyetli tarih) kavramı çerçevesinde ele alınmış, kolektif bellek ve kimliğin ideolojik inşa sürecinin aktif araçları olarak değerlendirilmiştir.

Cenaze söylevlerinde savaş ve demokrasi övgüsünün birbirini meşrulaştırarak kol kola gitmesi ise güncel siyaset teorisi çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Öyle ki cenaze söylevlerinde savaş, demokratik özgürlüğün bedeli ve garantisi olarak sunulur ve özgür Atina'nın varlığını sürdürebilmesi için kendini feda eden yurttaşlara ihtiyacı vardır. Dolayısıyla ölüm politikleştirilmekte ve bireysel kayıplar, kamusal bir kimlik anlatısına dönüştürülmektedir. Thukydides'in aktardığı Perikles'in cenaze söylevinde de Peloponnesos Savaşı'nın ilk yılında ölen askerler, Atina'nın

[83] Pritchard 2024, 27; Carey 2007, 245; Herrman 2009, 15.

özgürlüğü ve demokrasisi uğruna can vermiş yurttaşlar olarak yüceltilir. Dolayısıyla savaş, özgürlük ve eşitliği koruma hakkına dayanan meşru bir eylem olarak gösterilir. Ne var ki bu söylev metninde bilinçli bir seçimle mitolojik kahramanlıklar ve tarihî savaşlar ardı ardına sıralanmamış, atalara dair yiğitlik övgüsü yapılmamıştır. Bunun yerine Atina üstünlüğüne dair tüm övgünün uzun uzadıya demokratik siyasal kültür üzerinden sunulması, bu söylevi Batı siyasal düşüncesinin kurucu metinlerinden biri yapmıştır.

KAYNAKÇA

Açık, T., *Eski Yunan Siyasal İmgelemine Bir Bakış*, Ankara 2004.

Balot, R. K., Corrupting the Youth in Plato's Menexenus, şurada: David M. Pritchard (ed.), *The Athenian Funeral Oration: After Nicole Loraux*, Cambridge 2024, 221-240.

Camp, J. M., *The Archaeology of Athens*, New Haven/London 2001.

Carey C., Epideictic Oratory, şurada: Ian Worthington (ed.), A *Companion to Greek Rhetoric*, Malden/Oxford 2007, 236-252.

Cebrian, R. B., "The Funeral Oration as Alternative to Homeric Poetry in Classical Athens", *Studia Philologica Valentina* 8/5, 2005, 11-35.

Demir, M., İskit Amazonlarının Atina İstilası: Efsane mi Gerçek mi?, şurada: Hatice Erol (ed.), *Akademik Perspektiften Sosyal Bilimler,* Afyonkarahisar 2025, 241-280.

Derderian, K., *Leaving Words to Remember: Greek Mourning and the Advent of Literacy*, Leiden, Boston, Cologne 2000.

Diels, H.- W. Kranz (eds.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6. Auflage, Berlin: Weidmann, 1952, Band II.

Gehrke, H-J., Representations of the Past in Greek Culture, şurada: Foxhall, Lin; Gehrke, Hans-Joachim; Luraghi, Nino (eds.), *Intentional History: Spinning Time in Ancient Greece,* Stuttgart 2010, 15–35.

Habicht, C., *Athens from Alexander to Antony*, trans. D. L. Schneider, Cambridge 1997.

Herrman, J., *Hyperides: Funeral Oration*, New York/Oxford 2009.

Kahn, C. H., "Plato's Funeral Oration: The Motive of the Menexenus", *Classical Philology* 58, 1963, 220-234.

Kamphorst, S., "A Funeral to Remember: The Imagined Past of the Funeral Oration as a Source of Resilience", *Acta Historica* 3/3, 2014, 7-16.

Kucewicz, C., *The Treatment of the War Dead in Archaic Athens: An Ancestral Custom*, London/ New York 2021.

Küçüker, S. D., "Arkaik ve Klâsik Hellen Toplumlarının Mekâna Bağlı Köken ve Kuruluş Mitosları" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 59/2, 2019, 1034-1056.

Loraux, N., *The Invention of Athens: The Funeral Oration in the Classical City*, trans. Alan Sheridan, Cambridge 1986.

Loraux, N.- D. M. Pritchard, "The 'Beautiful Death' from Homer to Democratic Athens", *Arethusa* 51/1, 2018, 73-89.

Pepe, C., "(Re)discovering a Rhetorical Genre: Epideictic in Greek and Roman Antiquity", *Res Rhetorica* 4/1, 2017, 17-31.

Pozzi, D. C., "Thucydides ii.35-46: A Text of Power Ideology", *The Classical Journal* 78/3, 1983, 221-231.

Pritchard, D. M., "Thucydides and the Tradition of the Athenian Funeral Oration", *Ancient History* 26/2, 1996, 137-150.

Pritchard, D. M., "Democracy and War in Ancient Athens and Today", *Greece & Rome* 62/2, 2015, 140–154.

Pritchard, D. M., The Funeral Oration after Loraux, şurada: David M. Pritchard (eds.), *The Athenian Funeral Oration: After Nicole Loraux*, Cambridge 2024, 1-55.

Proietti, G., *"Beyond the 'Invention of Athens': The 5th century Athenian 'Tatenkatalog' as Example of 'Intentional History'"*, *Klio* 97/2, 2015, 516-538.

Shear, J. L., "Their Memories Will Never Grow Old': The Politics of Remembrance in the Athenian Funeral Orations", *Classical Quarterly* 63/2, 2013, 511-536.

Thomas, R., *Oral Tradition and Written Record in Classical Athens,* Cambridge 1989.

Todd, S.C., *Lysias: The Oratory of Classical Greece*, Austin 2000.

Todd, S.C., *A Commentary on Lysias, Speeches 1-11*, Oxford 2007.

Walters, K.R., "Rhetoric as Ritual: The Semiotics of the Attic Funeral Oration", *Florilegium* 2, 1980, 1-27.

Walters, K. R., "'We fought alone at Marathon: Historical Falsification in the Attic Funeral Oration", *Rh.Mus.* 124, 1981, 204-211.

Wienand, J., Gorgias' Funeral Oration, şurada: David M. Pritchard (ed.), *The Athenian Funeral Oration: After Nicole Loraux*, Cambridge 2024, 181-197.

Wijk, R. V., "Athens, Thebes and Plataia and the End of the Sixth Century BCE", *Journal of Ancient History* 5/2, 2017, 1-26.

Willcock, M. M., "The Funeral Games of Patroclus", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 20, 1973, 1-11.

Yalazı, E., *Aiskhylos, Herodotos ve Ksenophon'da Persler,* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Yalazı E.- S. Deniz Küçüker, "Atina'da Göçmenlerin Hukuki Statüsü Üzerine Bir İnceleme: Lysias'ın Eratosthenes'e Karşı Adlı Söylevi ve Çevirisi", *Archivum Anatolicum* 18/1, 2024, 239-68.

Zelcer, M., Reading the Menexenus Intertextually, şurada: Harold Parker, Max Robitzsch (eds.), *Speeches for the Dead: Essays on Plato's Menexenus,* Berlin/Boston 2018, 29-50.

KISALTMALAR

Arist. *Rh.* (Aristoteles, *Rhetorica*) = *Aristotle. Art of Rhetoric,* trans. J. H. Freese, Cambridge 2020 (Loeb Classical Library).

Cic. *Orat*. (Cicero, *Orator*) = Cicero. *Brutus. Orator,* trans. G. L. Hendrickson, H. M. Hubbell, Cambridge 1939 (Loeb Classical Library).

Dem. 20. (Demosthenes, *Adversus Leptinem*) = Demosthenes*. Orations,* I, trans. J. H. Vince, Cambridge 1930 (Loeb Classical Library).

Dem. 60. (Demosthenes, *Epitaphius*) = Demosthenes*. Orations, Volume VII: Orations 60-61: Funeral Speech. Erotic Essay. Exordia. Letters*, trans. N. W. De Witt, N. J. De Witt, Cambridge 1949 (Loeb Classical Library).

Gorg. (Gorgias) = *Early Greek Philosophy, Volume VIII: Sophists, Part 1.* Edited and translated by André Laks, Glenn W. Most, Cambridge 2016 (Loeb Classical Library).

Hdt. (Herodotus) = Herodotos*, Tarih* (Çev. M. Ökmen), İstanbul 2002.

Hes. *Op*. (Hesiodos, *Opera et Dies*) = *Hesiodos, Eseri ve Kaynakları* (Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat), Ankara 1977.

Hom. *Il.* (Homeros*, Ilias*) = *Homeros, İlyada* (Çev. Erman Gören), İstanbul 2024.

Hom*. Od.* (Homeros*, Odysseia*) = *Homeros, Odysseia (*Çev. A. Erhat, A. Kadir), İstanbul 1998.

Hyp. 6. (Hypereides, *Epitaphius*) = *Minor Attic Orators, Volume II: Lycurgus. Dinarchus. Demades. Hyperides.* Trans. J. O. Burtt. Cambridge 1954 (Loeb Classical Library).

IG I³ (*Inscriptiones Graeciae* I) = *Inscriptiones Atticae Euclidis anno anteriores*. 3rd edn. Berlin 1981, 1994. Fasc. 1, ed. David Lewis, *Decreta et tabulae magistratuum* (nos. 1-500); fasc. 2, ed. David Lewis and Lilian Jeffery, *Dedicationes. Catalogi. Termini. Tituli sepulcrales. Varia. Tituli Attici extra Atticam reperti. Addenda* (nos. 501-1517).

IG XII Suppl. (*Inscriptiones Graecae, XII. Supplementum*) = F. Hiller von Gaertringen (eds.), Berlin 1939. Addenda to *IG* XII,2-3, 5, and 7-9.

Isoc. 4. (Isocrates, *Panegyricus*) = Isocrates. *To Demonicus. To Nicocles. Nicocles or the Cyprians. Panegyricus. To Philip. Archidamus*, trans. George Norlin, Cambridge 1928 (Loeb Classical Library).

Isoc. 16. (Isocrates, *De bigis*) = Isocrates. *Evagoras. Helen. Busiris. Plataicus. Concerning the Team of Horses. Trapeziticus. Against Callimachus. Aegineticus. Against Lochites. Against Euthynus. Letters,* trans. La Rue Van Hook, Cambridge 1945 (Loeb Classical Library).

Lys. 2. (Lysias, *Epitaphius*) = Lysias. *Lysias,* trans. W. R. M. Lamb, Cambridge1930 (Loeb Classical Library).

Paus. 1. (Pausanias) = Pausanias. *Description of Greece, Volume I: Books 1-2,* trans. W. H. S. Jones, Cambridge 1918 (Loeb Classical Library).

Paus. 9. (Pausanias) = Pausanias. *Description of Greece, Volume IV: Books 8.22-10,* trans. W. H. S. Jones, Cambridge 1935 (Loeb Classical Library).

Pl. *Leg.* (Plato, *Leges*) = Platon, *Yasalar* (Çev. C. Şentuna, S. Babür), İstanbul 2007.

Pl. Menex. (Plato*, Menexenus*) = Plato. *Timaeus. Critias. Cleitophon. Menexenus. Epistles,* trans. R. G. Bury, Cambridge 1929 (Loeb Classical Library).

Pl. *Phdr*. (Plato, *Phaedrus*) = Plato. *Lysis. Symposium. Phaedrus,* trans. Christopher Emlyn-Jones, William Preddy, Cambridge 2022 (Loeb Classical Library).

Thuc. (Thucydides) = Thucydides*. History of the Peloponnesian War, Volume I: Books 1-2,* trans. C. F. Smith, Cambridge 1919 (Loeb Classical Library).